

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Volume: 3 Issue: 14 Fall 2010

MÜTAREKE DÖNEMİNDE İSTANBUL BASININDA KARAAĞAÇ MEZBAHASI'NA YÖNELİK TARTIŞMALAR

ARGUMENTS ON ISTANBUL PRESS ABOUT KARAAĞAÇ SLAUGHTERHOUSE DURING CEASEFIRE PERIOD

Mehmet AYDIN*

Özet

Bu makalede, yapım süreci 1919'da başlayan ve 1923'de tamamlanan Karaağaç Mezbahası'na yönelik İstanbul basınına yansıyan tartışmalar ele alınmaktadır. Tartışmalar ele alınırken, modern bir kurum olarak Karaağaç Mezbahası'nın projelendirilme ve inşaa aşamasında lehte ve aleyhte ileri sürülmüş görüşler ayrı ayrı incelenmiş, bu süreçte yaşanan gelişmeler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye'de modern kurum oluşturma sürecini, Karaağaç mezbahası örneğinde ele alıp incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mütareke, İstanbul, Basın, Mezbaha, Karaağaç Mezbahası.

Abstract

In this article, arguments on İstanbul press about Karaağaç slaughterhouse of which construction period started in 1919 and was completed in 1923 have been taken into consideration. Both for and against views during the project and the construction of Karaağaç slaughterhouse as a modern institution have been taken into consideration separately and developments throughout this period have been put forward. Therefore, this study has investigated the process of constituting a modern institution in Turkey with Karaağaç slaughterhouse sample.

Key Words: Ceasefire, İstanbul, Press, Slaughterhouse, Karaağaç Slaughterhouse.

1. Giriş

Mütareke dönemi, Türk tarihinin siyasi açıdan önemli kırılma noktalarından biridir. Bu dönemde meydana gelen olaylar Osmanlı Devleti'nin yıkılarak yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sürecini başlattığı için, tarih araştırmacıları daha ziyade, bu dönemin siyasi olaylarına ağırlık veren çalışmalarına yönelmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul, doğal olarak bu dönemin gelişmelerinden doğrudan etkilenmiştir. İstanbul, İtilaf devletlerince önce siyasi baskıya maruz kalmış ardından ise 16 Mart 1920'de resmen işgal edilmiştir¹. İşgalle birlikte, siyasi sıkıntılara ek olarak sosyal sıkıntılar da ortaya çıktığı görülmüştür. Uzun süren savaş zaten yetersiz olan ülke kaynaklarını tükettiği için şehrin, beslenmesi ile ilgili sorunların da ortaya çıktığı görülmüştür. Bu sorunun giderilmesi önemli bir gündem oluşturmuştur.² Bu bağlamda mütareke dönemi İstanbul'la ilgili siyasi araştırmaların yanında sosyal olayları da içeren çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışmalara temel teşkil eden dönemin basını incelendiğinde, iaşe meselesine ek olarak sulh görüşmelerinin³, yolsuzlukların ve gündelik yaşama ait bazı olayların ön plana çıktığı görülmektedir.⁴ Bu olaylar arasında hem modernleşme

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, SAMSUN, mehmetayd@omu.edu.tr

¹ Geniş bilgi için bkz. Bilge Criss (1993) *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul: İletişim Yayınları.

² Geniş bilgi için bkz. Mehmet Aydın (2002). *Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşesi Meselesi (1918-1922)*, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun: Yayınlanmamış Doktora Tezi

³ Bünyamin Kocaoğlu (2008). (ed. Osman Köse) İlk Adımdan Cumhuriyet'e Milli Mücadele, "Mütareke ile Müsaleha Arasında Türkiye: Mütareke Hükümetleri ve İstanbul Basınına Sulh Meselesine Bakışları", İstanbul, s 191-204.

⁴ Geniş bilgi için bk. *İstanbul 1920* (1995). (ed. C. R. Johnson) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; *İstanbul 1914-1923* (1996) (hızl.: S. Yerasimos) İstanbul: İletişim Yayınları; Mehmet Temel (1998). *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

hem de i şe meselesi ile ilgili yönleri bulunan Karaağaç'ta umumi bir mezbaha yapılmasına yönelik tartişmaların, siyasi ve sosyal sıkıntuların yaşandığı bir ortamda İstanbul'da dönemin gazetelerinde yer alması dikkat çekicidir. Çünkü mütareke süreci içerisinde farklı zamanlarda basında sürekli bu konuya değinilmiş olması ve tartişılması konunun sosyal gündem oluşturana önemli bir mesele olduğunu göstermektedir. Dolaysıyla bu tartişmaların ve sürecin nasıl işlediğinin ortaya konulmasının ve Türkiye'de modern kurum oluşturma sürecinde, geçmişte ne türden tartişmaların yapıldığını saptamanın önemli olduğu düşünülmektedir.

2. Karaağaç Mezbahası'nın Projelendirilme ve İnşası Süreci

İnsanlık tarihi incelendiğinde, farklı kültürlerde ve hatta dini metinlerde, hayvan kesimi ve gıda t keticiminin sağlık ve hijyen koşullarına uygun olması gerektiğine ilişkin bir çok ilke ve uygulamaların var olduğu görülmektedir (Serpen 2007). Zira et, insan gıdalarının en önemlileri arasındadır ve etin tüketicilere zararsız bir şekilde sunulması insan sağlığını koruma bakımından gereklidir. Etlerin sağlıklı bir biçimde tüketicilere sunulması için zorunlu olan muayene ve tahliller, ancak mezbahalarda yapılabilir. Bu muayenelerin hayvan hastalıkları ve kökenlerini araştırma bakımından da önemli olduğu apaçıktır (Anonim 1938). Kuşkusuz Osmanlı Devleti içerisinde de, bu türden ilke ve uygulamalara rastlanılmaktadır. Bununla beraber, Osmanlı devleti içerisindeki uygulamalar geleneksel nitelik taşıyan salhanelerde ya da hususi mezbahalarda yapılmaktaydı ve önemli ölçüde sağlık ve hijyen koşullarından mahrum, veteriner denetiminden yoksundu (Anonim 1938). Gerek kesim gerekse etlerin taşınması ve dağıtılmasında ciddi sorunlar bulunmaktaydı. Mütareke döneminde 10-15 bölgede, özellikle Tophane, Tavuk Pazarı, Fatih, Makriköy (Bakırköy), Erenköy, Beşiktaş vb. yerlerde salhaneler ya da hususi mezbahalar bulunmaktaydı (A. şerefeddin 1919).

Bütün bu salhaneleri ya da hususi mezbahaları kaldırarak bunların yerine modern ve umumi bir mezbaha yapılması düşüncesi, Osmanlı'da II. Abdülhamit döneminde gündeme geldi. 1877-1878 (93 harbi) Osmanlı-Rus savaşından sonra İstanbul'a gelen Silistreli bir muhacir, İstanbul'da ilk kez umumi bir mezbaha inşası imtiyazını istemiş, girişimlerini hayli ilerletmiş ise de, bir sonuç alamamıştı. Sultan II. Abdülhamit döneminde, çeşitli zamanlarda, çeşitli kişiler tarafından farklı biçimlerde şehremaneti nezdinde müracaatlar olmuştu. Fakat bu uğurda pek çok mesai sarf edildiği ve pek çok fedakârlık ve masraflar yapıldığı halde, bir türlü sonuç alınamadı. Demek oluyor ki, yarım asra yakın bir zaman şehremaneti etrafında bir mezbaha sorunun olduğu görülmekteydi (Vakit, 1 şubat 1338/1922,nr: 1488).

II. Abdülhamit döneminde sonuçlandırılmayan mezbaha sorunu, II. Meşrutiyetin ilanından sonra şehremini Tevfik Bey zamanında tekrar gündeme geldi ve genel bir mezbaha yapılmasına karar verildi. Bunun için girişimci olmak isteyen sermaye sahipleri arasında bir müsabaka açıldı. Bu müsabakaya beş önemli yabancı şirket katıldı. Alman, Fransız, İngiliz ve Belçika kökenli olan bu şirketlerin her biri, emanete 10'ar bin lira depozito yatırdı. Avrupa'dan getirttikleri uzamanlar vasıtasıyla İstanbul'da kurulacak olan genel mezbaha hakkında ayrıntılı inceleme ve tahkikatlar yaptırıldı. Bu şirketler, İstanbul'da ne kadar özel mezbaha vardır? şehirde bir günde, bir ayda, bir senede ortalama olarak ne kadar kesim yapılmakta ve et t keticilmektedir? Kesilen hayvanlar nerelerden ve ne şekilde gelmekte ve ne gibi araçlarla şehir içinde nakil olunmaktadır? İstanbul'un doğal yapısı nedeniyle, genel mezbaha yapmak için en uygun olan yer neresidir? Mezbaha planı nasıl olmalıdır? gibi sorulara cevap bulmak için derin araştırmalar yapmışlardır. O kadar ki, adı geçen şirketler tarafından bu hususta ortaya konan bilgiyi içeren evrak 170-180 cilt kitap oluşturacak hacme ulaştığı kaydedilmektedir (Vakit, 1 şubat 1338/1922,nr: 1488).

Bundan sonra, şehremaneti tarafından gerçekleştirilen girişim  zerine, Nafia Nezaretinde, bir teknik komisyon kuruldu. Bu komisyon, mühendis, mimar ve baytarlardan oluşmaktaydı. şirketler tarafından şehremanetine verilmiş olan projeler, teknik komisyon tarafından incelendi ve sonuçta, 30 bin lira harcıyarak en iyi projeyi hazırlayan Fransız şirketinin projesi diğerlerine tercih edildi. (Vakit, 1 şubat 1338/1922,nr: 1488).

Ardından şehremini Tevfik Bey, Avrupa'daki mezbahalar hakkında incelemeler yapmak üzere, bizzat kendisi Avrupa'ya bir seyahat gerçekleştirdi. Fakat umumi mezbaha projesi ilerledikçe hususi mezbaha sahipleri tarafından adı geçen projenin yürütülmesine yönelik direniş arttı ve bunun üzerine şehremini Tevfik Bey görevden alınarak yerine Dr. Cemil Paşa getirildi. Bu yüzden umumi mezbaha yapımı meselesi kesintiye uğradı. Bir süre sonra I. Dünya savaşı araya girdi, genel mezbaha fikri neredeyse unutuldu. Ancak mütarekenin imzalanmasından sonra, şehremini Dr. Cemil Paşa, mezbaha yapımı meselesini, ihtiyaçları dikkate alarak yeniden gündeme getirdi. Yalnız Dr. Cemil Paşa, Tevfik Bey döneminde yabancı şirketlere yaptırılan projeleri dikkate almayarak tamamen yeni bir proje hazırlanması

yoluna gitti (Vakit, 1 Şubat 1338/1922, nr: 1488). Şehremini Dr. Cemil Paşa mezbaha için Umur-ı Mimariye şubesi müdürü Selahaddin Beyle mimar Vedat Beyden birer proje hazırlamalarını istedi. Bu projelerden Vedat Bey'in kabul gördü (Tasvir-i Efkar, 26 Ağustos 1335/1919, nr: 2824). Kabul edilen projeye göre, bu mezbaha Karaağaç'ta 3500 metrekare arazi üzerine inşa edilecekti. Her biri 1000 metre kare bir alanda 3 ana pavyon oluşturulacak ve günlük 1500-2000 koyun ve keçi, 250-300 sığır kesilecek ve yaklaşık 250 bin liraya mal olacaktı. (A. Şerefeddin 1919). Kabul gören proje, Selahaddin Bey'in projesine aslında oldukça yakındı (Tasvir-i Efkar, 26 Ağustos 1335/1919, nr: 2824). Kabul edilen proje, Manizade Hacı Hüseyin efendiye 250 bin lira karşılığı ve 6-7 ay içerisinde tamamlanmak üzere ihale edilmiş, şartnameye, olağanüstü bir durum olmadığı takdirde, 4 Mayıs 1920 tarihinde şehremanetine teslim edileceği hükmü konmuştu (A. Şerefeddin 1919).

Şehremanetinin İstanbul'da genel bir mezbaha yapılması yönünde karar almasına etki eden temel nedenlerden birisi, şehremanetine önemli bir gelir temin etmektir. Cemil Paşa, şehremaneti umumi meclisine, hazırladığı bir raporda şu hususlara yer verdi:

“Dersaadete berayı zebih getirilen hayvanattan alınan zebhiye resminin bir kısmı elyevm ciheti maarife metrûk olup bu kısmın maariften istirdadı esbabı istikmal edilmekle beraber zebhiye ve kotra rüsumu namı ile muhtelif surette alınmakta bulunan rüsumun tensik ve tevhidî ile Dersaadet'in mevakii münasebesinde şeraiti fenniye dairesinde lüzumu kadar muntazam ve mükemmel salhaneler inşa edilerek ve elyevm memleketin hıfzısihha noktaî nazarından bir düşmanı bîamanı ve zıyayı varidat noktaî nazarından da en büyük rakibi hilekârı olan hususi mezbahaların ref'i ile bir sureti gayri muntazamada bundan istihal kılınmakta olan varidatın üç, dört misline iblağı dairei imkanda olduğu bilhesap anlaşılmıştır. Binaberin bu salhane tesisi meselesi her işe takdim olunarak ve bunun hasılatı karşılık ittihazı ile bir istikraz akdedilerek bir an evvel inşaata başlamak üzere Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye'de bir kararı acil ittihazı lâbüttür” (Akkerman ve Bekman 1942: 146).

Aynı zamanda Cemil Paşa 1919 senesinde Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye'yi açarkenki konuşmasında, bu işin salt ekonomik boyutlarla sınırlanmayacağını, şehrin temizliği ve sağlığı için de umumi bir mezbaha yapmanın elzem olduğunu, şehrin çeşitli yerlerinde bulunan mezbahaların kaldırılarak, şehir içine sığır ve koyun sürülerinin sokmamak gerektiğini açıklayarak “ahiren Harbiye Nezaretî'nden aldığımız Karaağaç'daki eski tersane mahalline sıhhi bir mezbaha inşa ediyoruz; altı aya kadar inşaatı hitama erecektir ve bu mezbahadan senevi 150 bin lira kadar bir varidât dahi temin edeceğiz” demişti (A. Şerefeddin 1919).

Bu mezbananın temel atma töreni, 27 Kasım 1919⁵ senesinde gerçekleşti (A. Şerefeddin 1919; İkdâm 28 Teşrin-isani/ 28 Kasım 1919, nr: 8188). Temel atma töreninde, Şehremini Dr. Cemil Paşa, yardımcısı Hafız Raif, müfettiş-i umumi Mehmed Ali, heyet-i fenniye müdürü Cevdet Beylerle, müteahhit Manizade Hacı Hüseyin, mimar Girya Gidis ve mimar Frenkia, Peria Bankası İstanbul vekili Antonio Dias ve inşaatın nezaretine memur mühendis İlyas, baytar muallim binbaşı Rıza İsmail ve Osmanlı basını adına Sabah gazetesi muharriri Ahmed Şerefeddin, Vakit gazetesi yazarı Ramiz ve Cezmi, İkdâm gazetesi yazarı Bilal, İleri ve Yeni Gün gazeteleri yazarı Halil Lütfi Bey gibi kişiler hazır bulundular (A. Şerefeddin 1919). Temel atma töreninde Dr. Cemil Paşa orada bulunanlara şunları söyledi:

“Şimdi itiraz ediyorlar; fakat pür sene sonra dua edeceklerdir... Manizade efendinin bu işi deruhde etmesi ve hafız efendinin de kraat-ı Kuran'ı bu işin hayırlı bir neticeye iktiran edeceğine beraat-i istihlaldir. Ve itikadımca şehir emaneti en hayırlı bir iş olmak üzere şimdiye kadar yalnızca bunu yapmıştır” (A. Şerefeddin, 1919).

3. Umumi MezbaHa Yapımı Fikrine Karşı Çıkanlar ve Karşı Çıkma Nedenleri

Yukarıda da değinildiği gibi, İstanbul'da umumi bir mezbaha yapılması düşüncesi yarım asırlık bir geçmişe dayanmaktadır. Bu fikrin hayata geçirilmesinin bu kadar uzun sürmesinin altında yatan temel neden, mevcut durumdan yarar sağlayan kimi çıkar gruplarının umumi mezbaha yapımı fikrine karşı durmaları ve yer yer şehremaneti üzerinde bu hususta etkili olmalarıdır. Bu yüzden bu çıkar gruplarının

⁵ R. Tamay Başağaç, *Türkiye'de İki Dünya Savaşı Arasında Veteriner Hekimliği Hizmetleri ve Hayvancılık Politikaları Üzerinde Araştırmalar*” (Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2001, s. 67) adlı doktora tezinde, Karaağaç mezbahasının inşasına başlama tarihi olarak 1912 yılını vermektedir. Oysa dönemin gazeteleri irdelendiğinde temel atma törenine ait bilgiler 28 Kasım 1919 tarihli gazetelerde yer almaktadır. Gazetelerin olaydan bir gün sonra çıktığı dikkate alınırsa, gerçek tarihin 27 Kasım 1919 olduğu gerçeğe daha uygundur.

Türkiye'nin ilk umumi mezbahasının yapılması düşüncesine her aşamada neden karşı çıktıklarını ve ortaya koydukları muhalefetin temel gerekçelerinin neler olduğunu ortaya koymak gerekmektedir.

Dönemin başında, yer alan bilgilere göre İstanbul'da 20'den fazla özel mezbaha vardı. Bu özel mezbaha sahiplerinin, bu işin genel bir mezbahayla tek elde toplanmasının kendi ekonomik çıkarlarını tehlikeye sokacağı kaygısıyla, bu umumi mezbahaya daha düşünce ve proje aşamasında karşı çıktıkları ve engelledikleri anlaşılmaktadır. Vakit gazetesi konuya ilişkin şu bilgileri vermektedir:

“İstanbul'da 20'den fazla hususi mezbaha vardır; bu mezbahaların her birinde en azından sığır ve koyun olmak üzere 200 hayvan kesildiği tahmin edilmektedir. Demek ki yaklaşık bir günde asgari dört bin hayvan kesilmektedir. Bu hesaba göre bir ayda 120 bin hayvan kesilecektir. Her bir hayvan ortalama olarak 20 kıyye (1 kıyye 1282 gr.) ağırlığında farz edilecek olursa, bir ayda İstanbul'da kesilen ve tüketilen etin miktarı 2400 kıyyeye ulaşacağı tahmin olunabilir. Bu ölçülerin abartılı olduğu düşünülecek olsa bile yarısı hakiki ölçü kabul edildiğinde, yine önemli bir miktar teşkil etmektedir. Eğer İstanbul'da genel bir mezbaha yapılacak olursa, bütün bu etler, bu mezbahada kesilecek ve kesilen etin miktarına göre mezbaha sahibine bir kâr bırakacaktır. Yapılan tahminlere bakılarak, İstanbul'da mezbaha sahiplerinin net geliri olarak ayda 60 bin lira sağladıkları anlaşılmaktadır. 60 bin lira karın 20 mezbaha arasında eşit miktarda taksim edildiği farz edilirse, her birine ayda 3 bin lira düşmemektedir” (Vakit, 1 Şubat 1338/1922, nr: 1488).

Gazetenin yaptığı bu hesaplamadan da anlaşılacağı gibi, mezbaha sahipleri, kârları elden gideceği için genel mezbaha yapımı işine sürekli engel olmaya çalışmışlar; bu konuda şehremanetinin içinden de etkili olan güçlerin desteğini almayı başarmışlardı. (Vakit, 1 Şubat 1338/1922; nr: 1488).

Mezbahanın projelendirilmesi ile ilgili de bir takım eleştiriler dikkati çekmektedir. Özellikle en temel tartışmanın, daha önce yabancılara yaptırılan projelerin görmezden gelinerek, o projelerce belli gerekçelere dayanılarak önerilen bölgelerin yerine Karaağaç bölgesinin seçilmiş olmasının ciddi bir eleştiri konusu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Tevfik Bey zamanında yabancı şirketler tarafından yapılan projelerin Şehremini Dr. Cemil Bey tarafından dikkate alınmaması önemli bir sorun olarak basına yansımaktadır. Daha önce Fransız şirketi tarafından düzenlenen ve resmen kabul edilmiş olan ve ancak Tevfik Bey'in azlinden sonra ihmal edilen mezbaha için İstanbul civarında teknik olarak en uygun yer olmak üzere Yedikule harici veya Makriköy (Bakırköy) semti seçilmişti. Bu bölgelerden birinin seçimi tercih edilirken şu gerekçeler ileri sürülmüştü: Yedikule harici ile İstanbul arasında çeşitli nakliye vasıtaları vardı. Bir taraftan tramvay, öte yandan tren, üçüncü olarak da deniz yolu kullanılıyordu. Dolayısıyla burada kurulacak mezbahada kesilecek hayvanlar kolayca şehrin her yanına nakledilebilirdi. Keza İstanbul'un tabii coğrafyası hasebiyle rüzgârların esme yönü de hesap edilmişti. Hava akımları vasıtasıyla mezbahanın neden olacağı olumsuz sonuçlardan İstanbul'un en az etkileneceği mevki yine Yedikule ya da Makriköy semti olabilirdi. Nihayet, mezbahanın mevkiinden başka, hayvan pazarının mevki de önemliydi. Hayvan pazarlarının mezbahaya yakın olması gerekiyordu. Bu açıdan da Yedikule veya Makriköy'ün seçilmesi gerekliydi. Zira dışarıdan İstanbul'a deniz yoluyla gelen hayvanlar adı geçen kontrol rıhtımına yanaşmazdan önce, kolayca Yedikule veya Makriköy'deki iskeleye çıkarılabilirdi. Bu suretle hayvanların mezbahaya gelmezden evvel şehir içinden geçmeleri ihtimali bertaraf edilmiş olurdu. Neticede bir takım araştırma ve teknik gerekçelere dayanılarak Makriköy veya Yedikule semti genel mezbaha için en uygun yer olduğu hakkında beş yabancı şirketin hepsi ittifak etmişlerdi. Eğer Dr. Cemil Paşa önceki projeleri göz önüne alsaydı, bu gerekçeleri görmüş olurdu. Bu süratle yarım asırlık incelemeler hiç olmamış gibi davranılmış; bundan dolayı umumi mezbaha bölgesi olmak üzere Karaağaç seçilmişti (Vakit, 1 Şubat 1338/1922, nr: 1488). Bu seçim sürecinde, umumi mezbaha inşası hakkındaki projenin, ilke olarak Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye'nin tetkik ve tasvibinden geçmesi gerekirken, Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye emrivaki karşısında bırakılıp yeni projenin onaylanması ve yürürlüğe girmesinin sağlandığı anlaşılmaktadır (Vakit, 1 Şubat 1338/1922, nr: 1488).

Mezbaha inşasının uzun sürmesine ve proje eksikliğinden kaynaklanan sorunlara bağlı olarak başlangıçta belirlenen ihale bedelinin devamlı artırılmak suretiyle maliyetin yükselmesi de eleştirilen bir başka husustur. Dr. Cemil Paşa tarafından Vedat Bey'in hazırladığı projeye dayanılarak 1919 senesinde 250 bin lira harcanarak, müteahhit Manizade tarafından 6-7 ayda yapılacağı resmen beyan edilen Karaağaç mezbahası, aradan 2-3 sene geçtiği ve emanet bu uğurda, geçen süre içerisinde 316 bin lira harcamış olduğu halde, adı geçen mezbaha emanetin eline teslim edilemedi. (Vakit 24 Kanun-ı sani 1338/24 Ocak 1922; nr: 1480). Bunun temel nedeninin, bürokrasinin yavaş işlemeden kaynaklanan zaman aşımına bağlı olarak artan masraflar ve projedeki eksiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Proje

eksikliğinden kaynaklanan sorunların anlaşılması bakımından müteahhit Manizade'nin şehremanetine verdiği dilekçedeki şu ifadeleri dikkat çekicidir:

“Efendim, mezbahanın proje mucibince, inşasına başladım. Proje beton arma yapılmak üzere tertip edilmiştir. Hâlbuki mezbahanın betonarme yapılması münasip değildir. Onun yerine demir çat yapılması lazımdır. Betonarme olarak mezbahayı inşa etmeye vicdanım razı olmuyor. Müsaade buyurunuz da demir çatı yapılsın. Vakıa bunun için fazla masraf gidecektir, fakat ben vicdanımı memnun etmek için, menfaatimi feda edeceğim. Emanete karşı fedakârlık olmak üzere fazla masrafın bedelini istemeyeceğim; bunu kendi hesabıma kaydedeceğim” (Vakit, 24 Kanun-ı sani 1338/24 Ocak 1922; nr: 1480).

Bunun üzerine, şehremaneti, betonarme yerine demir çatı yapılması için yeni bir proje hazırlanması kararı almış ve projenin tanzimi işi yine mimar Vedat Bey'e ihale edilmişti. Ancak proje, emanet heyet-i fenniyyesinin incelemesine verilmiş, projenin tanzimi keyfiyetinin Vedat Bey'e havale edilmiş olmasından, bu heyetin haysiyetini zedelediğine hükmeden heyet-i feniye müdüriyeti, itiraz etmişti. Bu projenin teknik olarak gerekli dayanıklılığa sahip olmadığını ileri sürerek projeyi tekrar Vedat Bey'e iade etmişti. Vedat Bey ise, projenin mükemmel olduğunu ileri sürerek heyete tekrar iade etmişti. Bu tartışmaya Nafia Nezareti heyet-i fenniyyesi de dâhil olmuş, neticede, heyet-i feniye müdüriyetinin yaptığı projeye inşaatı devam edilmesi kararı verilmişti. Fakat bu inceleme ve yazışma süreçleri uzadığı için, 3 aylık bir gecikme yaşanmış bunun üzerine, müteahhit Manizade, şehremanetine ek ücret istemeyeceğini beyan eden dilekçesinin aksine, 3 aylık zaman geçtiği için “ben artık 250 bin lira ile mezbahayı inşa edemem; aradan üç ay geçti; ek zam isterim” demişti. Sonuç olarak, inşaatın henüz yapılmamış kısmı için %45 zam kararı alındı. Diğer taraftan mimar Vedat Bey'in projesinde birtakım noksanlar görülmüş, projeye su boruları, telvinât gibi bir takım masraflar dâhil edilmediğinden bunlar için de keşif ilavesi olmak üzere ayrıca bir zam kabul edilmişti. İhale bedeli yeni zamlar yapıla yapıla ikmal edilmiş, şehremaneti Manizade tarafından vuku bulan talepler üzerine, yapılan zamlar ile de yetinmemiş, hiç lüzumu yok iken yeniden bir keşif yaptırmış ve bu keşifte, mezbaha inşaatının değerinin 374 bin lira olduğu tahmin edilmişti. Böylece Manizade'nin yaptırdığı mezbaha binasının değeri, almış olduğu paradan (ki bu para, 252 ihale bedeli, + 23 keşif ilavesi, +41.000 %45 zam, = 316 bindir) fazla, ilave olarak 60 bin lira daha istemişti. Emanet bu parayı veremediği için müteahhit de inşaatın noksanlarını tamamlamıyor ve mezbahayı emanete teslim etmiyordu (Vakit 24 Kanun-ı sani 1338/24 Ocak1922; nr: 1480).

Şehremini Celal Bey tarafından gazetelere verilen beyanata bakıldığında, mezbaha emanete teslim edilmiş olsa bile, bundan istifade edilemeyecektir; çünkü daha birçok noksanları vardır. Bu noksanlıklar şu şekilde belirtilmektedir. Birinci olarak, daimi su teminine yetecek büyük bir su haznesi, ikinci olarak ağıl mahalli, üçüncü olarak bağırsakları istifade edilecek bir hale getirecek aletler ve mahalli, dördüncü olarak buz depoları, beşinci olarak ahır, altıncı olarak memurlar için özel bir daire yapmak gerekiyordu. Bütün bu noksanların giderilmesi için ise, harcanmış olan 316 bin liranın iki misli daha masraf yapmak gerekiyordu (Vakit 24 Kanun-ı Sani 1338/ 24 Ocak 1922; nr: 1480).

Karşı çıkanların gerekçelerinden bir diğeri ise, umumi mezbahanın karlı olmayacağı şeklindeydi. Nitekim Dr. Cemil Paşa tarafından şehremanetine 150 bin lira gelir getireceği söylenerek yapımına başlanan mezbahanın, daha sonra yapılan etütlere dayanılarak aslında bu rakamın üçte biri kadar gelir getireceği ileri sürülmüştü. Yapılan bu hesaplama ise, bu işin karlı olmadığını ifade etmek anlamına geliyordu (Vakit 24 Kanun-ı sani 1338/24 Ocak 1922; nr: 1480).

Dr. Cemil Paşa tarafından bu projenin 6 bin lira karşılığında Vedat Bey'e hazırlanmış olması da başka bir eleştiri konusu olmuştur. Çünkü Şehremanetinin bir tetkik heyeti ve bu tetkik heyetinde pek çok teknik eleman vardı. Fakat projelerin yapılması için kendilerine maaş ödenen bu kişilere hiç danışılmaması, Cemil Paşanın teknik heyetteki kişilere yeterli derecede güvenmediği şekilde yorumlandı (Vakit 24 Kanun-ı sani 1338/24 Ocak 1922; nr: 1480).

Mezbahanın yapımına karşı çıkanların ileri sürdükleri gerekçelerden birisi de, bu mezbahanın çağdaş/asrî özelliklere sahip olmadığı yönündedir. Çağdaş bir mezbahada hayvanlar kesilmeden önce saklamak için geniş ahırların bulunması, kesildikten sonra da kokutmamak için buzlu mahzenlerinin bulunması gerektiği ileri sürülmüştü.(Vakit, 1 Teşrin-i sani 1337/1 Kasım 1921, nr: 1399). Aynı şekilde, kurumun lüks ve gereksiz bir harcama olduğu yönünde de fikir beyan edenlerin olduğu görülmektedir (R. İsmail 1919).

4. Umumi Mezbaha Yapımı Fikrini Savunanlar ve Gerekçeleri

Dönemin basını incelendiğinde, Karaağaç Mezbahası'nın yapımının aleyhindeki görüşler kadar yapımı lehinde görüşlerin de savunulduğu görülmektedir. Bu lehteki görüşler, aleyhteki görüşlerin belli açılardan eleştirisini gündeme getirmektedir. Mezbahanın yapılması düşüncesini savunanların bu işe karşı çıkanlara yönelik ortaya koydukları en önemli gerekçelerden birisi, bu itirazları yapanların mezbahalar hakkında kapsamlı bilgi sahibi olmadıkları, mezbahaların bir ülkede ifa ettiği sıhhi ve iktisadi menfaatleri sağlama noktasında yeterli bilgiye sahip olmadıkları esasına dayandığı görülmektedir. Mezbaha yapılması fikrini savunan Rıza İsmail'in bu husustaki düşünceleri şu şekildedir: Mezbahalar bir şehrin en şiddetli ve hayati ihtiyaçlarındandır. Avrupa'da saraylar kadar muhteşem, sadece teçhizat ve teknik donanım açısından değil, hatta mimari sanat eseri olma bakımından bile birbirleriyle yarışan ve milyonlar harcanarak inşa edilen kurumlardır. Bu tür kurumların ülkemizde, Avrupa'daki gibi lüks bir biçimde birden bire meydana gelmesini bekleyecek kadar hayalci olunmamalıdır. Ancak hiç olmazsa Avrupa'daki birkaç yüz binlik kasabalarda olduğu kadar derli toplu ve bir parça düzenli ve ilkel bazı teçhizatı bulunan bir küçük mezbahayı çok görecektir kadar sınırlı da düşünülmemelidir. Çünkü mezbahalar süs için, ziynet için yapılmaz. Nitekim sokaklar güzel görünsün diye süpürülmez; bunlar birer sıhhi ve hayati ihtiyaçtır. Ülkemizde medeni memleketlerde olduğu gibi sokakların temizliği, süprütülerin kaldırılması, çamurların akıtılması uygun görülüyor; bu yolda harcanan paralar, uygun bulunuyor da, iş Tophane mezbahaları denilen o kan ve işkembe çukurlarının temizlenmesine gelince kıyametler kopuyor. Çünkü halkımızın mezbahalar ve etlerin teftişi hakkında en küçük bir fikri bile yok. Hatta ilim erbabı dahi tophane mezbahalarının şimdiki haliyle yeterli olduğunu zannediyor. Oysa durumun sanıldığı kadar basit olmadığı açıktır. Zira hayvanların kesiminden etlerin hazırlanmasına, kasap dükkanlarına sevk edilmesine, sonra tüketim için evlere ulaştırılmasına kadar, tüm aşamalarda uyulması gereken temel sağlık ve hijyen şartları söz konusudur. Çünkü bu süreçteki ihmaller, hastalıklı hayvanların kesiminden tutun da sağlıksız koşullarda hazırlanan etlerin kolayca bozulmasına kadar birçok olumsuz sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla, bu etleri tüketen insanların gıda zehirlenmesinden ölümcül sonuçlara varacak bulaşıcı hastalıklara yakalanması söz mümkündür. Berlin'de 1890-1894 yılları arasında hastalıklı etlerin yenmesi yüzünden 60 bin insanın öldüğünü gösteren istatistikî bilgiler vardır. Bu yüzden Avrupa'da bu konuda hassas davranılmakta, sıkı kontroller yapılıp bu konularla ilgili haftalık yayınlar yapılmaktadır. Ayrıca halkı uyarıcı eserler neşredilmektedir. Bizde ise bu konuda herhangi bir çalışma olmadığı, yani denetim ve teftiş mekanizması yeterince işlemediği, ona imkân verecek kurum ve yasal düzenlemeler bulunmadığı için bozuk et tüketiminden ne kadar insanın hastalandığı ve öldüğüne yönelik istatistikî bir çalışma da bulunmamaktadır. Karaağaç mezbahasının modern bir biçimde inşa edilmesi ve etlerin teftişine yönelik nizamnamenin düzenlenmesi bu konudaki sorunların asgariye indirilmesine katkı sağlayacaktır (R. İsmail 1919).

Vakit gazetesinde Hayat ve Sihat köşesinde aynı konuyla ilgili şu hususlara yer verilmektedir:

“Bir şehirde umumi ve yegâne bir mezbahada bile etlerin sıhhi teftişini hakkıyla icra etmek ne kadar müşkül olduğu malum iken, (kasaphane) denilen müteferrik ve hemen layüad (sayısız) karanlık mahallerde o teftişin bihakkin icrasını düşünmek hayaldir. Bu kasaphaneler sahiplerinin hal-i hazırda iktisadi menfaatleri bizim buradaki bahsimizden hariçtir. Sıhhi noktayı nazardan düşüneneğimiz halkın yiyeceği etlerin sıkı sıhhi bir teftişe tabi tutulmasıdır. Fikrimizce umumi mezbahanın işlemesine mani olmak isteyenler, kasaphanelerde kestirdikleri hastalıklı hayvanları hakiki teftişten kurtararak halka fena etleri yedirmekte kendilerine menfaat arayanlardır” (Vakit, 1 Teşrin-i sani 1337/1 Kasım 1921; nr: 1399).

Umumi bir mezbaha yapının gerekli olduğunu savunanlar, aynı zamanda bunun şehrin çevre temizliği açısından da lüzumlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü şehrin muhtelif yerlerinde var olan hususi mezbahaların yeterli alt yapıya sahip olmaması, şehrin içinde bulunması, hayvanların bekletilmesi için gerekli ahırlara sahip olmaması ve şehre getirilen hayvanların buralara sevk edilirken Tophane ile Galata arasındaki en kalabalık sokaklardan geçirilmek zorunda kalınmasından dolayı trafik akışını engellemesi, aynı zamanda hayvan kesiminden sonra sokakların kanlanması, etrafa bağırsak, kemik vb. hayvan azalarının saçılması gibi nedenler yüzünden, mutlaka umumi ve çağdaş bir mezbahanın yapılmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedirler. Zira onlara göre, söz konusu durumlar medeni bir şehre yakışmayacak bir görüntü oluşturmaktadır. (R. İsmail, 1919).

Aynı soruna değinen Sabah gazetesi yazarı Ahmet Şerefeddin, olayı şu biçimde tasvir etmektedir:

“... pis kaldırımlı caddeler üzerinde tramvaylar ve otomobiller dahil olduğu halde, her türlü vesait-i nakliyei cebren tevkif ve tarik-i ammdan geçenleri de çobanlarının o mahud (anılan-bilinen) uzun sopalarının her savrulduğunda uçlarından fıskıran zifaslarıyla halkın suretlerini, elbiselerini telvis

eden garip garip sadalı çobanların bağırımları hayvanatın böğürmeleri, ahalinin kaçışmaları, yolların gübre ve girye(?) bir rayiha içinde ve bunlara eskiden pek sık maruz kaldığımız kızgın boğaların en kavi ellerden bile kurtularak önüne rast geldiğini bir boynuz darbesiyle kah bir nevm-i ebediye ve kah bir hastane köşesinde devamlı ve feci bir nevm-i muvakkate daldırmaları ve zavallı hayvanların da tasavvurun fevkinde levs ve çerkap içinde bıçak altında sıhhatin, fennin aklın daireyi tahammül olmayacak derecede iğrenç ve mahuf (korkunç) manzaralarla can vermeleri ve nihayet midelerimizde bile bunların cay-ı kabul bulmasını şöyle bir düşünmüştüm” (A. Şerefeddin, 1919).

5. Karaağaç Mezbahası'nın Açılışı

II. Abdülhamit döneminde başlayan, Meşrutiyet ve Mütareke dönemine kadar yapılaş tartışmaları süren ve nihayet Kasım 1919'da temeli atılan Karaağaç Mezbahası inşası, 12 Temmuz 1923'de tamamlanarak açılışı yapıldı. Bu mezbahanın açılışı Hükümet-i Milliye zamanına tesadüf etti. Açılış töreninde, pek çok davetli vardı. Adanan Bey, İsmail Canbolat Bey, Selahattin Adil Paşa, bir kısım mebus, belediye azaları ve diğer davetlilerle yaklaşık 400 kişiyi buluyordu. Baytar müdürü yaptığı konuşmayla şehremini vekilini tebrik etti. Şehremini vekili Haydar Bey ise bu şerefin bizzat İstanbul halkına ait olduğunu ve Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye'den de teşvikler gördüğünü şükranla yad ederek mezbahanın açılışın bu kadar zaman sonra hükümet-i milliyenin idaresi zamanına tesadüf ettiğini kaydederek, hükümet-i milliyenin memlekete hayırlı olacağına, bunu bir alamet olarak telakki ettiğini söyleyerek konuşmasını bitirdi. Ardından hoca efendi tarafından bir dua okunup iki kurban kesildi (Vakit 13 Temmuz 1339/1923; nr: 2006; İkdam 28 Teşrin-i Sani 1335/28 Kasım 1919; nr: 8188).

Vakit gazetesine göre, mezbahanın pavyonlarının biri koyunların, biri sığırların kesimine mahsustu. Genellikle daireler temizdi ve sığır mezbahasında hayvanları yıkmaya mahsus tertibat yapılmıştı; üçüncü pavyon etlerin dinlendirilmesine tahsis edilmişti. Burada kuvvetli vantilatör tesisatı vardı. Bir başka daire de memurlara ayrılmıştı. Burada müdür, muhasebe, vezne, kalem odaları ve esnaf dairesi vardı. Esnaf dairesinde ortadaki büyük masadan başka, etrafına ayrıca tüccarlara özel yazıhane açılacak ve her günün borsa kıymetlerini gösteren levhalar asılacaktı. Mezbahanın ahırlarından ikisi, tamamlanmıştı ve etlerin nakliyesi için iki motor kiralananmıştı. Bu motorlardan birinin 400 koyun asılacak çengelleri vardı. Hayvan kesimi sırasında çıkan kanın denizi kirletmemesi için de önlemler alınmıştı. Sonuç olarak, bir takım noksanlarla da olsa, mezbahanın açılışı gerçekleştirilmiş şehremini vekilinin de ifade ettiği gibi “bütün noksanlarına rağmen eski usul mezbahalara nazaran mukayese kabul etmeyecek derecede fenni ve sıhhi özellikler taşıyan” bir mezbahaya sahip olunmuştu. Mezbahadan elde edilen gelirin bir kısmının noksanların tamamlanması için harcanacağı yönünde karar alınmıştı (Vakit, 13 Temmuz 1339/1923; nr: 2006) .

6. Sonuç

Mütareke dönemi İstanbul'unda, basın tarafından mezbaha tartışmalarının ele alınmış olması, modern kurum oluşturulması sürecinde toplumun değişik katmanlarının ne gibi tepkiler verdiğini anlamak açısından önemlidir. İstanbul basınına dayanan yukarıdaki verilerin de gösterdiği gibi, bu konuda iki ayrı görüşün ortaya çıktığı görülmektedir. Bu görüşlerin ilki, gerek kişisel menfaatler gerekse geleneksel anlayışın devamı gibi saiklerle böyle bir girişime karşı çıkma şeklindedir. Diğeri ise çağın gerektirdiği bilimsel ve teknik gelişmelere bağlı olarak modern kurumlar oluşturmanın zorunluluğunu vurgulamaktadır. Aslında bu tür tartışmalar ve eleştirel yaklaşımlar, bu türden kurumların oluşturulmasında itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü muhalif görüşü savunanlar, çeşitli gerekçelerle kurumsal yapılanmaya karşı çıkıyor gözükmekle birlikte, farkında olmadan eleştirilerinin aslında kurumun niteliğinin artırılmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür. Olumlu yaklaşımların yanında yer alanların ise hem sürecin başlamasına, hem sürecin etkin bir biçimde işletilmesine hem de halkın modern kurumu benimsemesine katkı sağladıkları görülmektedir. Nitekim Karaağaç Mezbahası'na yönelik yalpan eleştiriler, mezbahanın proje ve yapım aşamasında ortaya çıkan aksaklıkları gündeme getirerek, projenin sürekli olarak geliştirilmesi ve yenilenmesine yol açarak olumlu bir işlev görmüşlerdir. Bu yüzden, 1919'da temeli atılan 1923'de açılışı yapılan Karaağaç Mezbahası Türkiye'nin ilk modern mezbahası olarak Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar hizmet görmüş ve 1984'e kadar varlığını sürdürmüştür. Kuşkusuz bu kurumun, Modern Türkiye'de modern mezbahaların oluşumuna örnek teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ahmed Şerefeddin (1919). “Karaağaç Mezbahasının Vaz-ı Esas-ı Resmî” Sabah Gazetesi, 28 Teşrin-i Sani 1335/28 Kasım 1919; nr: 10788.
- Anonim (1938). “Mezbahalar” Veterinerler Birliği Dergisi. Ankara (5/6).
- AYDIN, Mehmet (2002). *Mütareke Döneminde İstanbul'un İlaşesi Meselesi (1918-1922)*, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- BAŞAĞAÇ, R. Tamay (2001). *Türkiye’de İki Dünya Savaşı Arasında Veteriner Hekimliği Hizmetleri ve Hayvancılık Politikaları Üzerinde Araştırmalar*, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- CRISS, Bilge (1993). *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKERMAN, C. ve Bekman, M. (1942) .*Türkiye’nin Et Meselesi*, Ankara: TC. Ziraat Vek. Neşriyatı.
- İkdam Gazetesi (28 Teşrin-i Sani 1335/28 Kasım 1919). nr: 8188.
- İstanbul 1914-1923* (1996). (hızl.: S. Yerasimos) İstanbul: İletişim Yayınları.
- İstanbul 1920* (1995). (ed. C. R. Johnson) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KOCAOĞLU, Bünyamin (2008). (ed. Osman Köse) *İlk Adımdan Cumhuriyet’e Milli Mücadele, “Mütareke ile Müsaleha Arasında Türkiye: Mütareke Hükümetleri ve İstanbul Basınının Sulh Meselesine Bakışları”*, İstanbul, s 191-204.
- Rıza İsmail (1919). “Mezbaha İnşası Lazım mı Değil mi?”, *İkdam*, 1 Teşrin-i Sani 1335/ 1 Kasım 1919: nr: 8162.
- SERPEN, Adnan (2007). “AB Sürecinde Türkiye’de Gıda Güvenliğinin Dünü, Bugünü ve Yaşanmakta Olan Kargaşanın Değerlendirilmesi” http://www.abveteriner.org/dosyalar/asERPEN_gida.pdf Erişim tarihi: 03. 10. 2010.
- Tasvir-i Efîkâr* (26 Ağustos 1335/1919);nr: 2824.
- TEMEL, Mehmet (1998). *İşgal Yıllarında İstanbul’un Sosyal Durumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Vakit Gazetesi* (1 Şubat 1338/1922); nr: 1488.
- Vakit Gazetesi* (1 Teşrin-i Sani 1337/1 Kasım 1921); nr: 1399.
- Vakit Gazetesi* (13 Temmuz 1339/1923); nr: 2006.
- Vakit Gazetesi* (24 Kanun-ı Sani 1338/24 Ocak 1922); nr: 1480.